

СОЦІАЛЬНІ ІННОВАЦІЇ: СУТНІСТЬ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ

SOCIAL INNOVATION: NATURE, SOURCES AND CHARACTERISTICS OF THE FORMATION

У статті розглянуто методологічні проблеми тлумачення сутності таких категорій, як «людський потенціал» і «людський капітал». Надано критичну оцінку кваліфікації поняття «людський капітал» західною науковою думкою з часу його введення до наукового обігу. Проведено порівняння наукових підходів національних вчених із зарубіжними щодо визначення сутності категорії людський капітал з виділенням специфічних ознак її формування. Обґрунтовано концепт людського потенціалу, за яким людський капітал є його складовою. Виділено стадії формування людського потенціалу та його трансформації у людський капітал.

Ключові слова: людський потенціал, людський капітал, сутність, тлумачення, критична оцінка, концепт, формування, стадії, трансформація.

В статье рассмотрены методологические проблемы толкования сущности таких категорий как «человеческий потенциал» и «человеческий капитал». Дана критическая оценка квалификации понятия «человеческий капитал» западной научной мыслью с момента его введения в научный оборот. Проведено сравнение научных подходов к определению сущности категории человеческого капитал национальных ученых из зарубежными с выде-

лением специфических признаков ее формирования. Обоснован концепт человеческого потенциала, по которому человеческий капитал является его составляющей. Выделены стадии формирования человеческого потенциала и его трансформации в человеческий капитал.

Ключевые слова: человеческий потенциал, человеческий капитал, сущность, толкование, критическая оценка, концепт, формирование, стадии, трансформация.

The article considers methodological problems of interpretation of the essence of such categories as «human potential» and «human capital». Provided critical evaluation of the concept of «human capital» of Western scientific thought since the time of its introduction into the scientific circulation. Comparison of scientific approaches with foreign national scientists concerning the definition of essence of the category of human capital with the allocation of specific features of its formation. Reasonably, the concept of human potential, in which human capital is its component. Of stages of formation of human potential and its transformation into human capital.

Keywords: human potential, human capital, the nature, interpretation, critical evaluation, concept, formation, stage, transformation.

УДК 316.42.001.76(477)

Більська О.В.

к.е.н., доцент кафедри економіки та управління

національним господарством

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Постановка проблеми. З другої половини ХХ століття поняття цивілізаційного соціального устрою закріпилося за таким конституційним утворенням, як «соціальна держава». Розбудову подібного суспільного інституту зі здобуттям незалежності започаткувала й Україна. У цьому контексті перед державою, яка поряд з запровадженням ринкового механізму господарювання розпочала його оптимізовану соціальну імунізацію, постали складні завдання оновлення джерельної бази забезпечення суспільного розвитку. Соціальні здобутки розвинених країн підтверджують, що в умовах ресурсних обмежень жодна з них була б неспроможною до забезпечення реального соціального піднесення поза задіянням інноваційного потенціалу. При цьому при складеній переважній зорієнтованості на техніко-технологічні нововведення поступово приходило порозуміння того, що досить потужним каталізатором збалансування економічного потенціалу і зміни на краще рівня життя населення виступають соціальні інновації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

З недавнього часу у зв'язку з переорієнтацією вітчизняної економіки на інноваційний шлях розвитку питання впровадження соціальних інновацій стали однією з головних тем проблемно-орієнтованих досліджень. За такої нагальності у середовищі

вітчизняних науковців почав виокремлюватися шерег представників, які започаткували наукові витоки порозуміння соціальних інновацій, як то: Л. Антонюк, О. Новікова, О. Воловодова, Л. Бойко-Бойчук, Н. Летуновська, І. Мейжис, А. Поручник, В. Савчук, О. Сандига, І. Терон, І. Чорнодід та ін. Але так склалося, що виокремленими й іншими вченими дослідження соціальних інновацій здійснюються у площині визначення їх сутності та запровадження [1; 2; 3; 4], оконтурення конструкції механізмів розробки [3; 5] та значення й пріоритетних сфер впровадження в українській сучасності [5; 6; 7; 8]. Однак, за всієї значущості розробок щодо соціальних інновацій, запропонованих виокремленими авторами, потрібно констатувати звужене відтворення змісту цієї категорії та зосередженні уваги на окремих інструментах впливу на суспільний поступ без розкриття механізмів генерації інноваційного потенціалу, а також певної віддаленості від врахування особливостей досягнення соціальності в системі ринкового господарювання. На наш погляд, визначеність з перерахованими питаннями постає тільки початковою умовою для надання процесам конструювання й впровадження соціальних інновацій керованого характеру.

Постановка завдання. Керуючись нагальними вимогами посилення соціальної компоненти

у забезпеченні суспільної динаміки, нами в межах даної статті було поставлено за мету визначитися з сутністю соціальних інновацій, розкрити джерельну базу їх формування й впровадження та обґрунтувати належне їм місце у процесі соціального інновування, за врахування яких можливо започаткувати системні зміни і звузити рамки асоціальної практики програмування соціально-економічного розвитку на національних теренах.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Визначаючи сутність інновацій взагалі, відомий вчений Й. Шумпетер наголосив на тому, що вони являють собою «нову якість або властивість засобів виробництва, які можна отримати шляхом удосконалення існуючого устаткування» [9, с. 282]. Наведене застереження, не дивлячись на суто технічну спрямованість, має принципове методологічне навантаження. У його змісті привертає увагу авторська концентрація на фразі «удосконалення існуючого», з якої випливає, що інновацією не може бути тільки-но сконструйований предмет. Інновація постає не щойно створеною новацією, а якісно перетвореним, відомим раніше зразком. До подібного висновку приводить і дослідження етимологічного значення терміну «інновація». Слово інновація потрапило до сучасної української мови під впливом англійського «innovation», набувши морфологічних ознак латинського прототипу цього слова *innovatio*, що виник шляхом додавання префікса *in-* і суфікса *-tio* до основи латинського прикметника *novus* «новий». Керуючись етимологією терміна «in», як змін «зсередини» [10], інновацію можна кваліфікувати результатом удосконалення будь-якого існуючого об'єкта. Знаний філософ М. Бердяєв акцентував увагу на тому, що взагалі «нове, завжди перетворене минуле» [11, с. 109].

Отже, усе, що ми зараховуємо до нового, у своїй більшості запозичує «будівельний матеріал» із попереднього стану системи. Розглядаючи цю, на наш погляд, ключову для розуміння методології виникнення інновацій констатацію, слід акцентуватися на тому, що людьми для відтворення минулого в теперішньому і майбутньому застосовується таке поняття, як традиція. Якщо обмежитися тільки об'єктними основами традицій, то їх сутність можна звести до товару, продукту, фрагментів спадку, частини спадщини, досвіду, форми передачі досвіду між поколіннями, соціальної норми, форми організації індивідуальної волі, системи форм, соціального та культурного спадку, мережі зв'язків, інструменту синтезу, універсальної характеристики, історичної пам'яті, інформації, еталону та форми адаптації людського суспільства до довкілля. За загальноприйнятими підходами традиції кваліфікуються, як різновид соціально-економічних норм, яким властиве трансцендентне регулятивне втручання в суспільні відносини і поведінку людей. Якщо говорити про соціальну сферу, то до регуля-

торних дій залучають нормативи, згідно з якими встановлюються відносини у сфері формування й розподілу доходів та соціалізації людини і економіки. Традиція є одним із дієвих механізмів пристосування людських спільнот до змінюваного середовища через регуляцію норм і цінностей. Як правило, всі зміни в узгоджено діючій спільноті людей відбуваються внаслідок вичерпання можливостей вирішення ними життєвих проблем способами, які використовувалися раніше.

У процесі осмислення нової реальності суспільство завжди має справу з певною сукупністю вже ідентифікованих станів тієї чи іншої сфери економіки. Це повторення закладено в самій соціально-економічній системі. Проте, не можна вважати це повторення поверненням назад. Якщо дещо трансформувати широковідому формулу Г. Гегеля щодо розвитку науки на терени традиції, то можна стверджувати, що «...кожен крок вперед у поступальному русі..., віддаляючись від свого початку, водночас є й поверненням наближенням до останнього, і те, що, на перший погляд, може видатися різним, – повернене назад обґрунтування початку, а йдучи вперед, наступне його визначення – у дійсності зливаються воедино ...» [12, с. 224].

Із наведених цитат та поточних логічних висновків можемо підсумувати, що новаторство завжди спирається на традицію і породжує її з урахуванням змінених обставин. У такому розумінні традиція стає необхідною передумовою для здійснення креативних процесів, а інновація як продукт їх удосконалення стає потенційним джерелом формування нових традицій. У класичному варіанті внаслідок співіснування впродовж певного часу ціннісних компонентів минулого (T_1) і сучасності будемо мати не принципово нову традицію (T_2), а її комбінований варіант з (T_1). Зі схеми, репрезентованої на рис. 1, випливає, що фіксація інновації означає перехід традиційної системи з її ціннісним наповненням (T_1) в якісно новий стан (T_2) або виникнення такого ціннісно-компонентного системного утворення ($T_1; T_2$), яке не існувало в минулому. Якщо вдається до більшої деталізації і врахувати той факт, що зміни розглядаються в соціально-економічній системі, то можна аргументувати таке: наповнення в минулому суспільного системного утворення традицією (T_1) по суті означає наділення його множиною цінностей, властивостей, ознак тощо тобто $T_1 = T_1 f(x_p, y_p, z_k, l_m, n_g, \dots)$

Тільки гіпотетично можна припустити, що під зміни підпадуть усі цінності, властивості, ознаки тощо. Така зміна здійснюється відносно обмеженої їх кількості $T_1 = T_1 f(x_p, \dots, z_k, \dots, n_g, \dots)$. Якби все проходило за іншим сценарієм і система у всіх своїх змістовних характеристиках ставала б новою, то була б втрачена її безперервність. Повна зміна системи, тобто перехід до стану (T_2) знаменує кінець існуючої системи і заміну її іншою.

Таким чином, за своєю природою традиція й інновація нерозривно взаємопов'язані. Вони взаємообумовлюють, доповнюють, посилюють і творять одне одного. Інновації як удосконалення закономірно виступають доповненням або заміщенням деяких ірраціональних ціннісних компонентів традицій. Новаторство переважно спирається на традицію і породжує нову з урахуванням змінених обставин. «Будь-яка традиція – за визначенням С.А. Арутюнова, – це колишня інновація, і будь-яка інновація – в потенції майбутня традиція. І те, що ми бачимо як інновацію, або не прижилося ... відіме і забудеться, або приживеться, з часом перестане сприйматися як інновація, а отже, стане традицією» [13, с. 160].

Щодо соціальних традицій, які є цінністю для нинішньої спільноти, то більшість з них сформувався в минулому і несуть у собі у достатній кількості випадків життєздатне «старє», забезпечуючи при підтриманні стійкість соціальних позицій. Соціальна традиція на відміну від усіх інших її змістовних видів є порівняно більш складним явищем з ряду причин. По-перше, вона включає в себе багато компонентів; по-друге, має інтегративну функцію і підфункції, які її обумовлюють; по-третє, віднаходить своє втілення в достатній кількості мінливих і нестійких форм, способів, підходів тощо; по-четверте, є орієнтиром новаційних пошуків; по-п'яте, традиція соціального наповнення є засобом регулювання суспільних відносин; по-шосте, є засобом закріплення позитивного життєвого досвіду; по-сьоме, є дієвим засобом соціалізації. Таким чином соціальні традиції являють собою концентрат, а то і конгломерат соціальних цінностей.

Відповідно до зазначеного, інновацію, на наш погляд, слід тлумачити, як удосконалений діючий або використовуваний в минулому але актуалізований в сучасний період об'єкт (засіб, інститут) прямої або опосередкованої ним зміни у соціумі. Тоді «соціальні інновації» як наукова категорія мають відображати відносини між суб'єктами економіки стосовно вдосконалення діючих у минулому і в умовах сьогодення інститутів й інституцій регулювання соціальної динаміки та їх впровадження в різні сфери національної економіки, які потенційно спроможні змінити соціальність тобто

гетерогенні відносини у суспільстві відповідно до цивілізаційних стандартів. На нашу думку, адекватно часу було б доцільно ідентифікувати соціальні інновації на макрорівні з рішеннями, здатними більш раціонально змінити безпосередньо чи опосередковано вибірково зафіксовані інститути в різних секторах національної економіки країни на відповідному етапі соціалізаційних перетворень з обов'язковою позитивізацією добробутних позицій індивідів або домогосподарств.

Природно приходимо до висновку про належність соціальних інновацій до процесу соціального інновування. Але постає питання в площині об'єктивності їх ідентифікації з результатом соціального інновування. Цілком очевидним є те, що будь-яка соціальна інновація є інформаційним конструктом. Ми маємо на увазі соціальні стандарти, норми споживання, норми забезпечення тощо. На наш погляд, абсолютизувати соціальну інновацію як продукт в позитивах однозначності неможливо через те, що результат інновування може бути пов'язаним з невдалими управлінськими рішеннями та неадекватною реакцією на суспільні зміни. При цьому зовсім не виключаються і деструктивні аспекти. Потрібно відрізнити формальні, а іноді й удавані інновації, від тих, які насправді є такими, тобто виводять на якісно інший рівень забезпечення суспільної динаміки в конкретному соціальному просторі. Відверто чужі для соціуму інновації становлять загрозу суспільству і спроможні його навіть дезорганізувати. Досить очевидним є факт того, що результатом соціального інновування виступає не соціальна інновація, і не її впровадження, а досягнення бажаних соціальних змін.

Оскільки соціальне інновування пов'язане з формуванням конструкту відповідних інновацій та їх впровадженням у соціальну практику, воно є процесом і має бути керованим. Інновації соціального характеру як свідомо організовані нововведення для забезпечення відповідних змін щодо посилення соціальної мобільності в країні загалом потребують централізованого ініціювання для створення мотиваційного поля і контролю змін у бажаному напрямі. Але для здійснення реальної практичної діяльності щодо управління соціальним інновуванням такого загального висновку недостатньо.

Залежно від того, на якій інформаційній базі створюються соціальні інновації і яка з них приймається до впровадження, не тільки формується стратегія цивілізаційного поступу, а й забезпечується швидкість соціальної еволюції на національних теренах. Саме інструментарій конституціонування соціальних аспектів

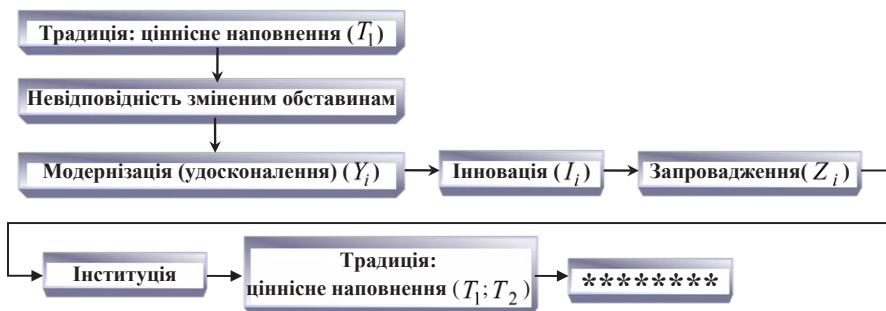

Рис. 1. Схема взаємозв'язку та розвитку традицій і інновацій

суспільної динаміки забезпечує якість і повноту контурів соціального інновування. Мова йде про безупинне спостереження, тобто постійний збір і аналіз інформації про вплив упровадженої соціальної інновації протягом усього періоду її дії на підвищення активності найманих працівників у різнобічному спектрі питань і зміни у зв'язку з цим їх добробуту, а також посилення позицій держави у підтриманні представників прошарку, який неспроможний до самозабезпечення. Власне у цій фазі проходить діагностика перетворення можливостей, привнесених соціальною інновацією, в дійсність, тобто констатація або спростування факту переходу до іншого параметричного стану. У разі підтвердження позитивних змін впроваджена соціальна інновація доопрацьовується в деталях, а в іншому випадку підпадає під радикальні удосконалення.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, соціальні інновації адекватно часу доцільно ідентифікувати на макрорівні з рішеннями, здатними змінити безпосередньо чи опосередковано вибірково зафіксовані інститути у різних секторах національної економіки країни на відповідному етапі соціалізаційних перетворень з обов'язковою позитивізацією добробутних позицій індивідів або домогосподарств. Соціальні інновації постають, як рішення потенційно спрямовані на ліквідацію інституційних розривів у сфері соціалізації. Традиція стає необхідною передумовою для здійснення креативних процесів, є наявність відомого зразка соціального інституту або інституції.

Подібний більш поширений і конкретизований концепт соціальних інновацій до український реалій вимагає відповідної трансформації політичної, економічної та соціальної систем будь-якої країни і об'єктивно зумовлює необхідність формування сучасної моделі управління суспільним розвитком, адекватної логіки реальних суспільних трансформацій без втрати позитивних здобутків минулого. З визначеністю сутності соціальних інновацій постає потреба апелювання до змісту національної політики забезпечення соціальності у розвитку та виявлення деструкцій у механізмі її формування й реалізації. Інновації як удосконалення закономірно виступають доповненням або заміщенням деяких ірраціональних ціннісних компонентів традицій. Новаторство у переважній більшості спирається на традицію і породжує нову з урахуванням змінених обставин. Результат інновування може бути пов'язаним з невдалими управлінськими рішеннями та неадекватною реакцією на суспільні зміни тому в його якості виступає не соціальна інновація взагалі, і не її впровадження, а досягнення бажаних соціальних змін. Можна сподіватися, що обґрунтовані методологічні підходи щодо упорядкування термінологічного апарату щодо сутності і джерельної бази соціальних інновацій сприятимуть розгортанню цивілізаційного дис-

курсу різних аспектів піднятої проблеми. Проведені дослідження дозволяють стверджувати, що сферою концентрації зусиль наукової думки щодо соціальних інновацій мають стати у найближчій перспективі методологічні основи діагностики перетворення можливостей, привнесених соціальною інновацією в дійсність, тобто наукові підвалини констатації або спростування факту переходу економічної системи до іншого параметричного стану.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Соціальні інновації: концептуальні підходи, можливості розвитку та запровадження: наук. доп. / В.П. Антонюк, О.Ф. Новікова, О.В. Воловодова та ін. – Донецьк: Ін-т економіки промисловості НАН України, 2010. – 102 с.
2. Бойко-Бойчук Л.В. Поняття «соціальна інновація»: типи визначень, приклади застосування / Л.В. Бойко-Бойчук // Наука і інновації. – 2009. – Т. 5. – № 5. – С. 94–99
3. Антонюк Л.Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації: монографія / Л.Л. Антонюк, А.М. Поручник., В.С. Савчук. – К.: КНЕУ, 2003. – 394 с.
4. Сандига О.І. Інновації: соціально-філософський аналіз / О.І. Сандига // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Центр духовної культури. – 2005. – № 48. – С. 43–54.
5. Чорнодід І.С. Особливості впровадження соціальних інновацій як фактора розвитку громадянського суспільства / І.С. Чорнодід // Економіка. Проблеми економічного становлення – Вісник. – 2012. – № 2. – С. 82–85.
6. Мейжис І.А. Соціальні інновації в українській сучасності / І.А. Мейжис // Наукові праці. Соціологія. – 2012. – Вип. 172. – Т. 184. – С. 61–67
7. Терон І.В. Соціальні інновації у процесах модернізації соціально-трудових відносин / І.В. Терон // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2011. – вип. 20. – Ч.ІІ. – С. 57–66
8. Летуновська Н.Є. Роль соціальних інновацій у діяльності вітчизняних підприємств / Н.Є. Летуновська [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/31164/1/letynovska.pdf>.
9. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития: исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры: монография / Й.А. Шумпетер. – М.: Прогресс, 1982. – 455 с.
10. Азгальдов Г.Г. Интеллектуальная собственность, инновации и квалиметрия / Г.Г. Азгальдов, А.В. Костин // Экономические стратегии. – 2008. – № 2(60). – С. 162–164.
11. Бердяев Н.А. Дух и реальность / Н.А. Бердяев. – М.: ООО «Издательство АСТ»; Харьков: «Фолио», 2003. – 679 с.
12. Гегель Г.В.Ф. Энциклопедия философских наук: в 3 т. / Г.В.Ф. Гегель. – М.: Мысль, 1974. – Т. 1: – Наука логики / пер. с нем. Б.Г. Столпнера. – 452 с.
13. Арутюнов С.А. Народы и культура: развитие и взаимодействие: монография / С.А. Арутюнов. – М.: Наука, 1989. – 247 с.